

Алла Атаманенко
Острог (Україна)

ІНСТИТУЦІЙНА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ЗАРУБІЖЖЯ

В історіографії існує традиційний поділ українознавчих установ в діаспорі на такі основні категорії: 1) українські наукові установи і товариства; 2) українсько-американські, українсько-канадські наукові центри. У 2005 р. Л. Винар уточнив такий поділ, поділивши установи, що існували по Другій світовій війні: 1) Українські наукові установи, які мають свої власні статuti, свої плани діяльності та свої наукові серійні або несерійні видання; 2) Українські високі школи – університети...; 3) Українознавчі наукові центри, які діють при американських і канадських університетах...; 4) Професійні українські організації, які займаються академічною і науковою діяльністю; 5) Координаційна надбудова українських наукових установ – Світова Наукова Рада Світового Конгресу Українців. Типологізація Л. Винара дозволяє більш точно охарактеризувати діяльність інституцій. Головна відмінність між ними, на нашу думку, пов'язана із засобами фінансування та звітності.

Установи першої категорії почали формуватися в міжвоєнний період і функціонують до сьогодні. Вони мали власні установчі документи, часто – серійні видання, бюлетені для інформування членів, їхні керівні органи підзвітні загальним зборам. До них відносимо Українське історично-філологічне товариство в Празі, Українську вільну академію наук (УВАН) в Європі, США, Канаді, Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ) в Європі, США, Канаді, Австралії та інших країнах, Українське історичне товариство (УІТ) (США, Європа, Канада), Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського (США), науковий осередок отців Чину св. Василя Великого в Римі та ін. Членами кожної з цих установ

(іноді – кількох одночасно) були й історики. Крім того, в УВАН від 1945 р. діяла секція Передісторії та ранньої історії України з допоміжними науками, пізніше були утворені Історична секція та Секція Античної історії. В НТШ – від відродження у 1947 р. діяла Історична комісія (під керівництвом Б. Крупницького), пізніше – Історично-філософічна секція. Більшість істориків різних поколінь (в тому числі членів інших установ) від 1963 р. об'єднав журнал «Український історик» та Українське історичне товариство, яке було створене у 1965 р. Фінансування їх пов'язане з пожертвами української громади. Час від часу вони могли мати гранти від державних інституцій, які були переважно короткотривалими і призначалися на конкретну ціль. Підрахунок кількості та аналіз змісту виданих досліджень, в тому числі не україномовних, проведені наукові конференції та інші заходи (в т.ч. й з неукраїнськими науковими інституціями) розширюють уявлення про характер їхньої діяльності, що виводить сприйняття таких установ за межі т.зв. «наукового гетта».

До українських навчальних закладів, які, природно, виконують і наукові (дослідницькі, видавничі) функції, належить Український вільний університет (УВУ) (Відень, Прага, Мюнхен), Український католицький університет в Римі та ін. Їх праця сприяла введенню українського наукового життя до європейського (через публікації та конференції) наукового світу. Функціонування цих установ відбувається переважно за рахунок пожертв української громади, хоча вони були офіційно визнані урядами країн розміщення і часом мали від останніх додаткове фінансування.

До категорії українознавчих наукових і навчальних центрів, що діють переважно при американських та канадських університетах, відносяться Український науковий інститут Гарвардського університету (Harvard Ukrainian Research Institute), Канадський Інститут українських студій Альбертського університету (Canadian Institute of Ukrainian Studies), Українознавча програма Ілінойського університету (Урбана-Шампейн, США), українознавчі (іноді профільовані) кафедри в університетах Канади та США. В 1979/80 рр. було відкрито кафедру українознавства в Торонтському університеті,

при університетах існують українознавчі дослідницькі центри (Саскачеванський, Манітобський та ін. університети). Ці установи є підзвітними адміністрації своїх університетів, а їхнє функціонування відбувається або завдяки пожертвам української громади (УНІГУ), або поєднанню таких пожертв з державними дотаціями (КІУС та ін.), що уможливило різні форми праці і цілком вписується в харитативні традиції західного суспільства.

Серед українських наукових об'єднань у розвитку історичної науки важливе місце посідає Українське історичне товариство, яке в 1965 р. об'єднало представників різних поколінь дослідників, різних наукових інституцій, а також видає журнал товариства «Український історик». Створене на зразок Американської історичної асоціації, Польського історичного товариства та ін. національних фахових історичних об'єднань, воно намагалося продовжувати наукові традиції попередніх об'єднань українських дослідників – Празького історично-філологічного товариства, Українського наукового товариства в Києві та ін. Протягом понад 40-літньої діяльності серед членів УІТ були майже всі провідні українські історики на Заході.

До професійних організацій, діяльність яких пов'язана з науковим життям (в т.ч. безпосередньо з дисциплінами гуманітарного профілю), відноситься Українська американська асоціація університетських професорів, заснована у 1961 р., яка завершила свою роботу у 2012 р.

Функції координаційного органу українських наукових установ виконує створена в 1978 р. Світовим конгресом українців Світова наукова рада. Її очолюють керівники різних українських наукових інституцій – першим був голова НТШ Ярослав Падох, сьогодні – президент УІТ Любомир Винар. Ідея академічного координаційного органу сягає до 1924 р., коли в Празі було створено Український академічний комітет під керівництвом Олександра Шульгина. Під час т.зв. Ді-Пі періоду (1945–1952) в Центральному Представництві української еміграції в Німеччині (ЦПУЕН) під керівництвом Дмитра Дорошенка діяв Відділ культури і освіти, який також намагався координувати працю наукових установ.

Доповнити пропоновану систематизацію українознавчих інституцій (та центрів) можна американськими чи європейськими советознавчими інституціями, в т.ч. тими, які створювали чи очолювали. Серед них – Інститут для вивчення СРСР (Німеччина, 1950–1972), який діяв при американській фінансовій підтримці та мав українознавчі публікації «Ukrainian Review» та «Українознавчий збірник», інститути для советських студій при деяких американських університетах. Дослідники використовували советологічні установи для поширення в світі знань про Україну та її стан у складі Радянського Союзу. Між тим, їхні праці мали не лише політологічний (чи советологічний) характер, історики переважно друкували фахові дослідження (з наголосом на проблеми України у складі СРСР), а частина співробітників таких установ в США чи Канаді мала політологічну (чи іншу) освіту. Інститути для вивчення СРСР чи територій Східної Європи стали створюватися в США та Канаді в кін. 50-х – на поч. 60-х років.

Список основних джерел та літератури:

1. Wynar L. Ukrainian Scholarship in Postwar Germany, 1945-52 / L. Wynar // *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II* / Ed. by V. Isajiw, Yu. Boshyk, R. Senkus. – Edmonton, 1992.

2. Винар Л. Дослідження української наукової діаспори: вибрані проблеми // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : Історичні науки.* – Вип. 5: Матеріали Першої міжнародної наукової конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження» / Відп. ред. І. Пасічник, Л. Винар, ред. А. Атаманенко. – Острог ; Торонто ; Нью-Йорк : Національний університет «Острозька академія», Світова Наукова Рада СКУ, Українське Історичне Товариство, 2005.

3. Винар Л. Український історик: 40 років служіння науці. 1963–2003 / Л. Винар. – Нью-Йорк ; Острог, 2003.

4. Сакада Л. «Український історик»: Генеза, тематика, постаті / Л. Сакада. – Нью-Йорк ; К., 2003.